La plana de secà de l'Alt Camp
Caracterització i valors ambientals

Desembre de 2017

Sol·licitant:

Empresa redactora:

CONSULTORS EN CIÈNCIES DE LA CONSERVACIÓ

María José Santiago Gómez

La plana de secà de l'Alt Camp. Caracterització i valors ambientals

Desembre de 2017

Autors:

Roger Pascual Garbasall. Doctor en biologia. Botànic

Jaume Solé Herce. Llicenciat en biologia. Zoòleg

ÍNDEX DE CONTINGUTS

1. QUÈ ES LA PLANA AGRÍCOLA DE SECÀ DE L'ALT CAMP? 4

2. CONTEXTUALITZACIÓ TERRITORIAL (QUÈ REPRESENTA RESPECTE A L'ÀMBIT TERRITORIAL DE CATALUNYA) 5

3. JUSTIFICACIÓ DE LA DELIMITACIÓ 8

4. VALORS AMBIENTALS I CULTURALS 10

4.1 FLORA 10

4.2 FAUNA 11

4.3 PATRIMONI CULTURAL 12

5. PROTECCIONS I AMENACES 13

1. QUÈ ES LA PLANA AGRÍCOLA DE SECÀ DE L'ALT CAMP?

La **Plana de secà de l'Alt Camp** (SAC) és una unitat geogràfica d'uns 111 km^2 que presenta els paisatges principals dels conreus mediterranis de secà de Catalunya i que s'ubica al centre de la comarca, sobre els sediments quaternaris i miocens de l'espai existent entre els rius Francolí i Gaià (figura 1). Administrativament inclou de forma parcial **14 municipis** d'aquesta comarca (Aiguamúrcia, Alió, Bràfim, Cabra del Camp, el Pla de Santa Maria, el Pont d'Armentera, Figuerola del Camp, Montferri, Nulles, Puigpelat, Vallmoll, Valls, Vila-rodona i Vilabella).

La zona encara manté avui una **integritat territorial** que s'expressa en uns escenaris paisatgístics únics a la plana del Camp de Tarragona i poc freqüents a la resta de les Planes litorals de Catalunya. Associat a aquests paisatges agrícoles es conserva un patrimoni cultural cada cop més valorat i un patrimoni natural de gran interès a escala catalana, amb una biodiversitat extraordinària compresa per espècies majoritàriament d'ambients oberts, i d'altres típiques dels mosaics agroforestals, entre les quals algunes d'amenaçades a escala catalana i europea.

En els darrers anys el creixement del sòl industrial a l'Alt Camp s'ha fet en detriment d'aquesta Plana, que avui es troba envoltada per 8 polígons industrials. La planificació actual supramunicipal en el *Pla territorial parcial del Camp de Tarragona*, classifica la major part del territori com **Sòl de protecció territorial**, ja sigui **d'interès paisatgístic o agrícola**.

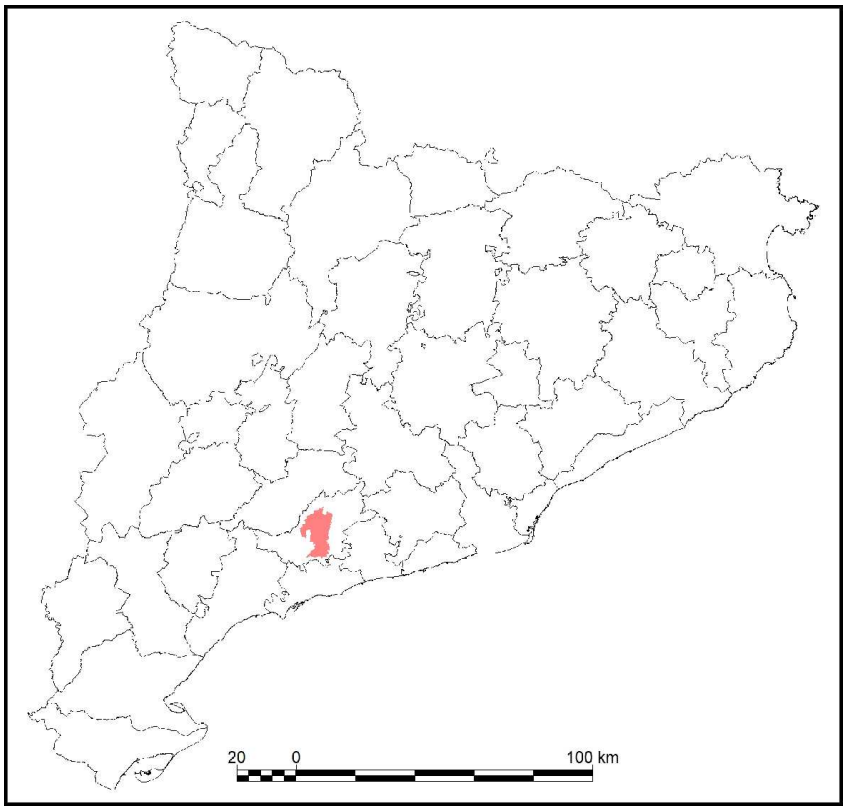

Figura 1. Situació de la Plana de secà de l'Alt Camp en el context de Catalunya, al bell mig de la comarca, entre els cursos del Francolí i el Gaià

2. CONTEXTUALITZACIÓ TERRITORIAL (QUÈ REPRESENTA RESPECTE A L'ÀMBIT TERRITORIAL DE CATALUNYA)

Catalunya és un país amb una gran diversitat paisatgística, fruit d'una orografia complexa, una gran variabilitat climàtica i una acció secular de la població sobre el territori. A grans trets podríem afirmar que es tracta d'un territori muntanyós, amb poques àrees planeres de rellevància. L'anàlisi dels models digitals d'elevacions, a partir dels quals es poden obtenir models de pendents, demostra que hi ha molt poques extensions planeres amb una superfície significativa (figura 2).

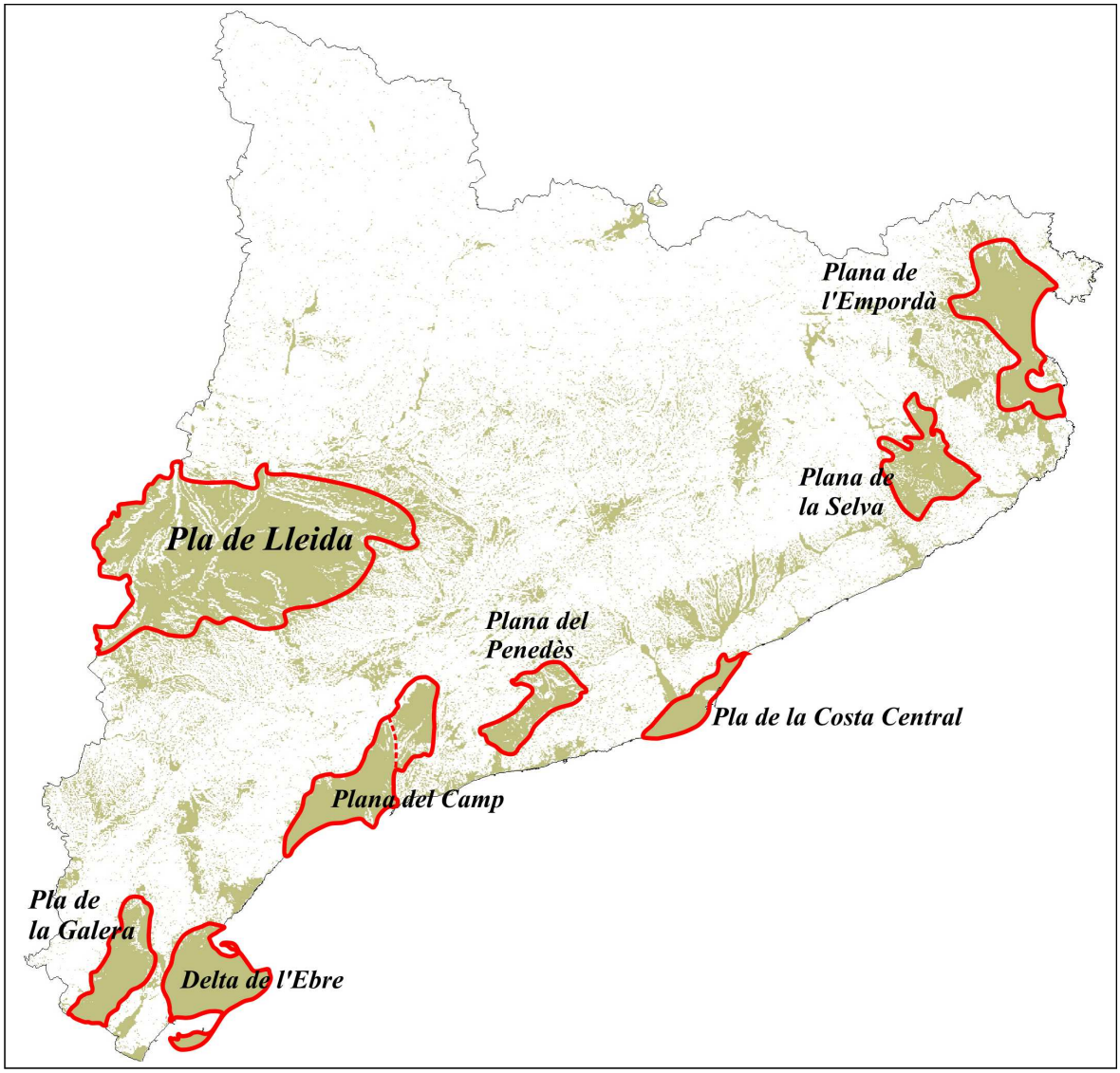

Figura 2. Delimitació de les àrees planeres més significatives de Catalunya (línia roja). En color caqui s'indica els indrets amb un pendent inferior al 4%.

Els usos del sòl són, a Catalunya, també molt variats. La tendència en els últims decennis ha resultat en la pèrdua de zones agrícoles, bé per abandonament o bé per transformacions urbanitzadores. En aquest context, els conreus de secà han estat els que s'han endut la pitjor part ja que, allí on l'agricultura ha persistit, ha estat sovint per la intensivització dels conreus associada al regadiu i, sovint, a la concentració parcel·lària. A les àrees planeres aquest procés ha estat especialment intens i dramàtic, ja que mostren unes condicions òptimes per als creixements residencials o per a les implantacions industrials i logístiques. Actualment, les planes de l'Empordà, Lleida o la Selva, així com el Delta de l'Ebre, dediquen la major part de la seva superfície als conreus o plantacions forestals de regadiu. En el cas del Pla de la Costa Central els sòls urbanitzats dominen la major part dels espais. De manera que només les planes del Pendès, la Galera i el Camp de Tarragona encara inclouen importants estensions de conreus de secà (figura 3).

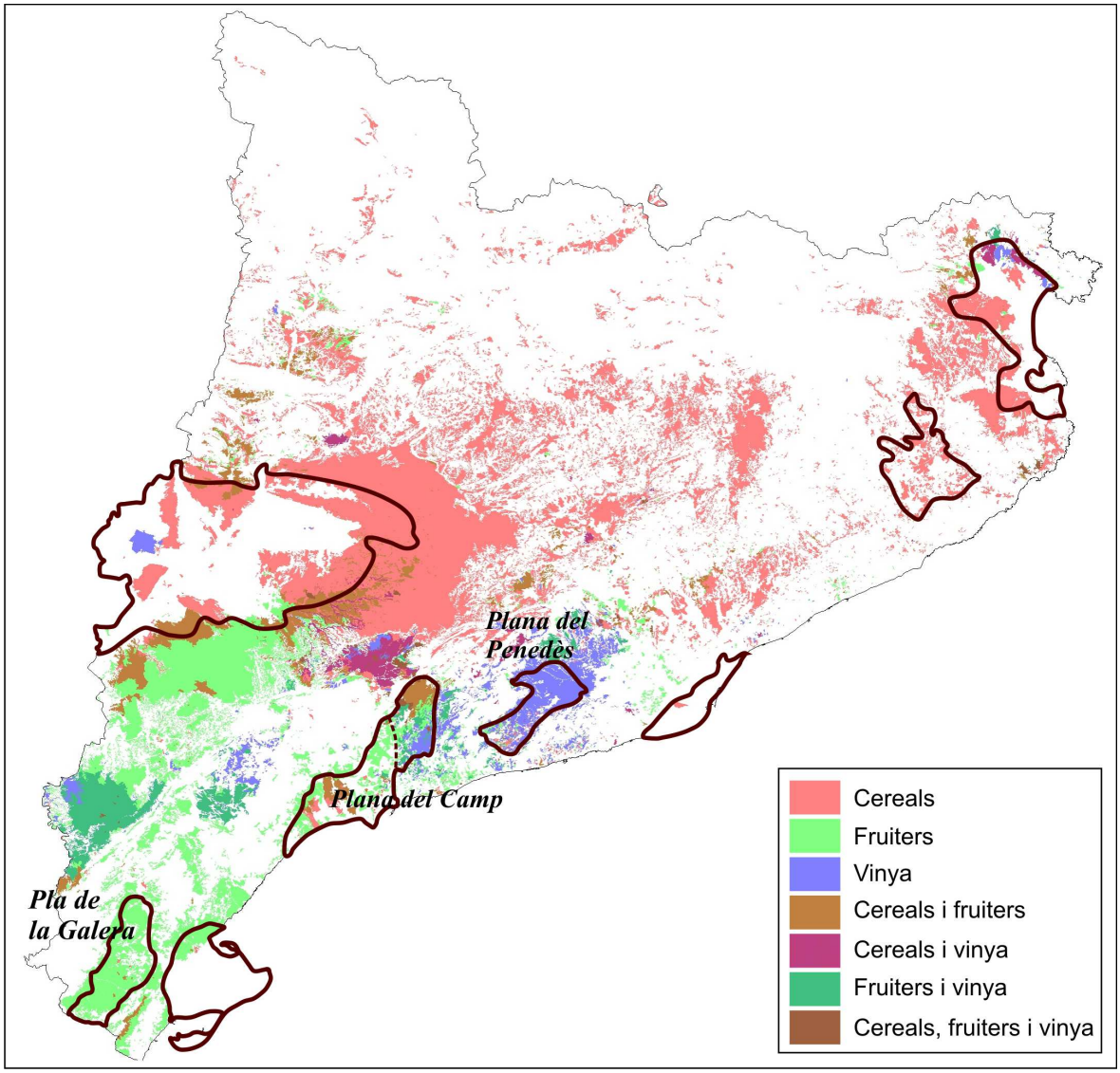

Figura 3. Els conreus de secà a Catalunya. Noti's que les úniques àrees planeres on predomina l'agricultura de secà són les planes del Penedès, del Camp de Tarragona i de la Galera.

No obstant això la part sud-occidental del Camp de Tarragona està sofrint també una forta regressió dels conreus de secà per l'avanç dels creixements residencials i industrials i al que s'uneix l'esquarterament produït per les xarxes de comunicacions. Com pot observar-se en la figura 3, les planes del Penedès i de la Galera es dediquen a un sol tipus de conreu majoritàriament: la vinya en el primer cas i els fruiters de secà (sobretot l'oliver) en el segon. Per tant, la Plana dels secans de l'Alt Camp, corresponent al sector nord-oriental de la Plana del Camp de Tarragona, és l'única en tot Catalunya que manté encara una integritat agrícola amb la representació de tots els conreus de secà típicament mediterranis en una matriu territorial encara poc afectada pels processos transformadors. En efecte, la Plana dels secans de l'Alt Camp se situa en la zona d'intersecció de les àrees de distribució dels diferents conreus de secà a Catalunya: els cereals, que predominen a la Depressió Central i l'Empordà; els fruiters de secà (oliver, ametller, garrofer...), que adquireixen rellevància al sud-oest del país; i la vinya, abundant en una estreta franja de la regió prelitoral meridional, que passa per la Terra Alta, el Priorat, la Conca de Barberà, l'Alt Camp i el Penedès (figura 4).

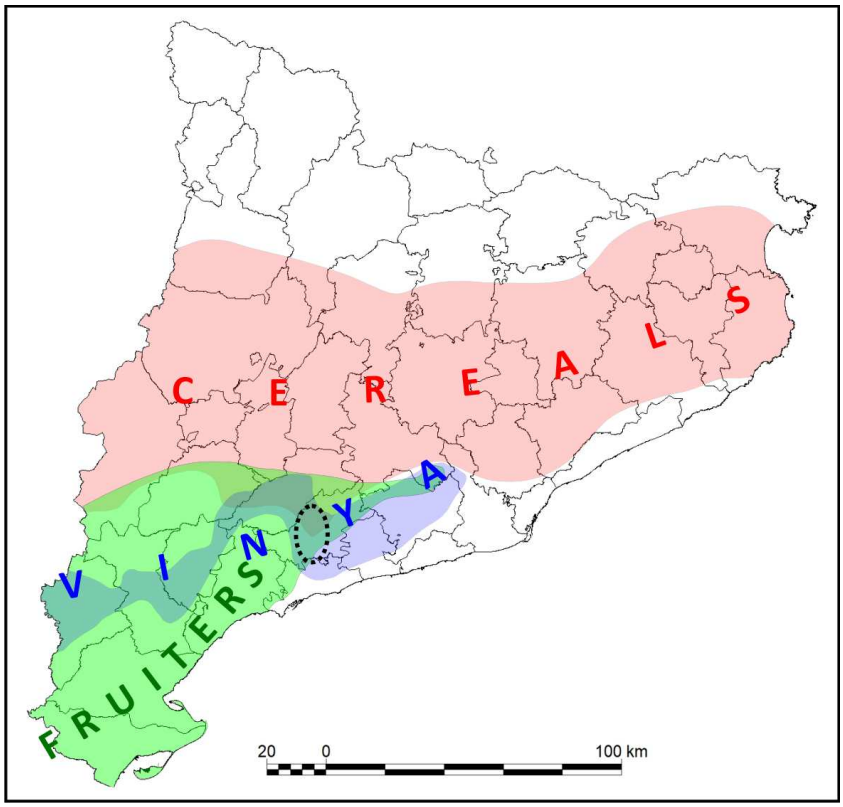

Figura 4. La Plana de secà de l'Alt Camp (delimitació puntejada) s'ubica a pràcticament la única àrea de confluència dels principals tipus de conreus de secà a Catalunya.

Tot i la seva creixent raresa, la valorització de les planes agrícoles de secà en termes de paisatge i biodiversitat ha estat fins ara deficient arreu, i a Catalunya i Europa es consideren entre els hàbitats amb major regressió.

3. JUSTIFICACIÓ DE LA DELIMITACIÓ

La Plana de secà de l'Alt Camp es defineix con un territori planer de la depressió de Reus-Valls caracteritzada pel predomini de l'agricultura de secà, organitzada en parcel·les de l'ordre de 0,5 a 5 ha de superfície. En conseqüència, la delimitació de la Plana de secà de l'Alt Camp s'ha fonamentat en dos criteris bàsics:

Els usos del sòl: s'ha considerat aquells espais els usos dels quals són majoritàriament agrícoles, de conreus mediterranis de secà. Tot i això, la delimitació inclou els nuclis de sis pobles: el Pla de Santa Maria, Alió, Bràfim, Puigpelat, Nulles i Vilabella); els llogarrets de Masmolets i Casafort; petites urbanitzacions, quan es troben a zones internes (la Torre del Pitxo, el Vedat, la Sínia, els Arcs, els Pinars i la Romegorosa); a més del polígon industrial del Pla de Santa Maria i altres dues petites zones industrials a Alió i Vilabella.

El pendent del terreny: s'ha inclòs en la delimitació aquelles zones planeres de la part central de l'Alt Camp. El pendent mitjà de l'àrea delimitada és del 3,3%. La major part de la superfície té un pendent inferior al 3% i, descomptant els talussos dels torrents afluents del Francolí que solquen el territori de NE a SW, els pendents més elevats s'assoleixen al límit nord i es troben entorn del 10% (figura 5).

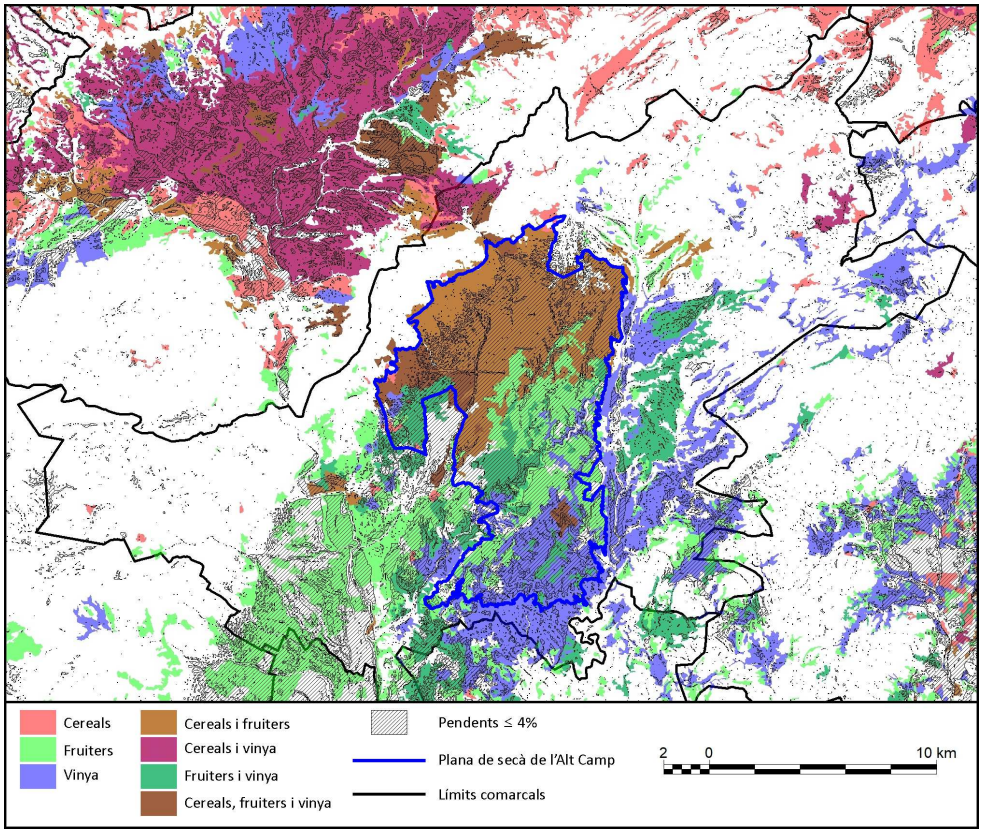

Figura 5. Criteris utilitzats en la delimitació de la Plana de secà de l'Alt Camp. Es representa els conreus de secà en colors diferents, així com les àrees amb un pendent ≤ 4% superposades.

La delimitació obtinguda concreta un àmbit limitat, a l'oest pel sistema de torrents que alimenten el marge esquerre del Francolí; a l'est pels pendents que encaixen el riu Gaià; al nord pels contaforts de les serralades que separen l'Alt Camp de la Conca de Barberà (Serra Carbonera, Muntanyes de Jordà i de Cabarrà); i al sud, amb els relleus del Bloc del Gaià. La superfície delimitada és de 11099.79 ha (figura 6):

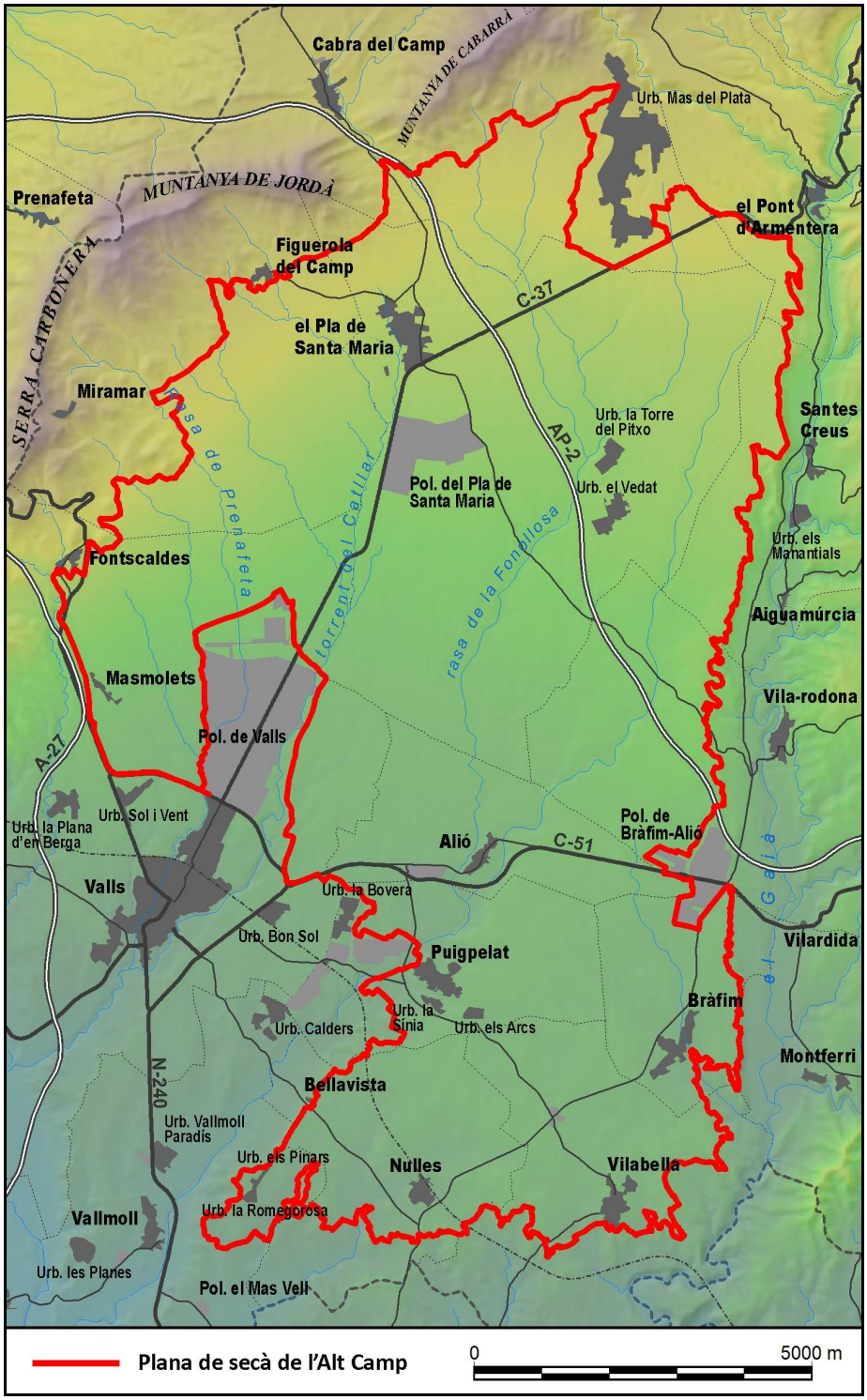

Figura 6. Mapa de la Plana de secà de l'Alt Camp.

Els municipis i la superfície inclosa en la delimitació de cadascun d'ells s'especifiquen a la taula següent:

Taula 1. Superfícies dels diferents municipis inclosos en la delimitació de la Plana de secà de l'Alt Camp.

Municipi	*Superfície municipal total (ha)*	*Superfície municipal inclosa (ha)*	*% Superfície municipal inclosa*	*% Superfície delimitada pertanyent a cada muncipi*
Aiguamúrcia	7293.5	317.7	4.4%	2.9%
Alió	725.0	718.9	99.2%	6.5%
Bràfim	641.8	525.8	81.9%	4.7%
Cabra del Camp	2695.0	581.7	21.6%	5.2%
el Pla de Santa Maria	3499.3	3441.3	98.3%	31.0%
el Pont d'Armentera	2166.6	83.8	3.9%	0.8%
Figuerola del Camp	2269.5	1036.6	45.7%	9.3%
Montferri	1915.1	1.9	0.1%	0.0%
Nulles	1061.0	731.2	68.9%	6.6%
Puigpelat	948.2	679.6	71.7%	6.1%
Vallmoll	1667.6	131.8	7.9%	1.2%
Valls	5529.5	1257.3	22.7%	11.3%
Vila-rodona	1819.1	835.4	45.9%	7.5%
Vilabella	3311.1	756.9	22.9%	6.8%
TOTAL		11099.8		100.0%

4. VALORS AMBIENTALS I CULTURALS

4.1 FLORA

Respecte la flora, l'espai descrit, clarament dominat per un extens mosaic de conreus de secà, és potencialment molt ric en espècies arvenses, plantes molt especialitzades en la colonització de sòls sotmesos als cicles agrícoles, però no hi ha cap estudi específic sobre la flora de la Plana de l'Alt Camp, ni molt menys sobre la vegetació lligada als espais agrícoles. Certament la zona considerada és un territori "geogràficament marginal", en el sentit que, per exemple, existeixen alguns treballs sobre flora i vegetació en espais propers com la conca del Gaià o les Muntanyes de Prades, els quals no abasten les planes agrícoles adjacents com aquesta. D'altra banda, les plantes dels conreus i els

guarets no han estat l'objectiu preferit de la majoria de botànics, malgrat la seva important contribució a la biodiversitat i la gran diversitat d'usos oficinals i domèstics que poden proporcionar.

En l'actualitat, la flora arvense sofreix una important regressió a Catalunya. La mecanització, concentració parcel·laria i intensivització, aparentment necessàries per a la competitivitat de l'agricultura, han implicat una disminució en la quantitat i diversitat de flora arvense en àmplies zones del país. En particular, les espècies segetals, és a dir aquelles que creixen associades als sembrats i als guarets s'han vist molt pressionades per una selecció de llavors cada cop més acurada i per l'ús d'herbicides específics i moltes d'elles s'han extingit o es troben en una situació de gran vulnerabilitat.

La Plana de l'Alt Camp pot constituir un reservori d'espècies vegetals arvenses de primer ordre, ja que reuneix diverses característiques que afavoreixen aquest tipus de plantes:

1. Una fragmentació mitjana dels usos del sòl, amb parcel·les de superfície relativament petita, i gran longitud de llindars i ribassos entre elles.
2. Una gran diversitat de conreus de secà que inclou la trilogia mediterrània: blat (pa), vinya (vi) i olivers (oli), a més de fruiters de fruita seca (ametllers, avellaners, garrofers,...).
3. La intercalació entre els conreus actius de parcel·les de guaret, matollar i bosc, que aporten ecotons addicionals.
4. Una mecanització important de les tasques agrícoles afavorida pel relleu planer, fet que permet la minimització de tractaments herbicides.

4.2 FAUNA

La fauna més rellevant pel fet d'acollir espècies d'interès a la Plana de l'Alt Camp és la fauna ornítica. Ja des dels anys 80 del segle passat alguns ornitòlegs estudien la zona (Domingo i Concernau 1982), i posteriorment apareixen algunes dades disperses als Anuaris d'ornitologia de Catalunya o en els treballs realitzats per *l'Atles d'ocells nidificants de Catalunya* 1999-2002 (2004).

Posteriorment altres autors (Solé et al. 2005) encara aporten dades respecte l'interès creixent de la Plana, almenys per la presència esporàdica d'algunes espècies amenaçades a Catalunya (àguila cuabarrada, ganga, xurra, sisó,...). Aquest treball ja cita 16 espècies d'ocells destacades pel seu estatus d'amenaça presents a la Plana de l'Alt Camp.

Posteriorment a aquest treballs s'obtenen algunes dades rellevants respecte la presencia esporàdica d'espècies d'ocells típics dels secans estèpics (ganga, xurra, sisó), i finalment l'any 2014, es comprova, per primer cop a la zona, l'estatus de reproductores segures d'algunes espècies com el

sisó (espècie amb estatus de –VU- VULNERABLE a Catalunya), o la terrerola vulgar (-EN- EN PERILL d'extinció a Catalunya).

A més de les espècies estèpiques i les més típiques dels secans, a la Plana de l'Alt Camp també s'ha observat els darrers anys la presència cada cop més freqüent d'exemplars no adults d'àguila cuabarrada (EN). Per aquesta espècie, la plana de l'Alt Camp representa una àrea de dispersió que acull exemplars no adults.

Tanmateix, excepte en el cas de l'àguila cuabarrada, totes aquestes dades de la fauna, han estat assolides sense prospeccions ni cerques sistemàtiques que avaluïn la totalitat de la zona, ni s'han dirigit a l'obtenció d'un coneixement més global, complert i ponderat, de la importància de la mateixa. Aquests estudis i recerques son doncs cada cop més imprescindibles per la ponderació de l'interès de la biodiversitat de la zona, i per la gestió i conservació de les espècies més amenaçades.

4.3 PATRIMONI CULTURAL

La Plana de secà de l'Alt Camp és un dels espais catalans amb més alta densitat de construccions de l'arquitectura vernacular de pedra en sec lligades a l'activitat rural tradicional. L'elevada profusió de barraques, aljubs, arneres, murs i altres elements és el resultat de la implantació encara extensiva dels conreus tradicionals, unida a un substrat geològic que, de forma particular a la meitat nord de la Plana, presenta una important pedregositat superficial. El Pla de Santa Maria és el municipi català amb més construccions inventariades en el moment de redactar aquest informe (717). A més, en aquest municipi l'arquitectura de pedra en sec constitueix un dels trets identitaris per a la població: exemple d'això és la construcció d'una barraca de pedra al bell mig de la rotonda d'entrada al nucli per la C-37. La interfície Wikipedra (http://wikipedra.catpaisatge.net/) permet adonar-se de la vasta representació de les construccions de pedra seca a la plana de secà de l'Alt Camp (figura 7).

La topografia favorable i la continuïtat de l'agricultura han permès la pervivència d'una gran part de la xarxa d'antics camins. Tot i que, en l'actualitat, aquesta xarxa es troba esquarterada per les modernes vies de comunicació, encara romanen llargs trams de camins rurals que comuniquen pobles i partides i que permeten la visita dels valors naturals i dels elements de pedra seca. Amb tal finalitat s'ha dissenyat diferents rutes. Una dels més populars és la Ruta de les Construccions de pedra seca del terme del Pla de Santa Maria, que amb 14,4 km proposa un recorregut circular per la part septentrional del terme.

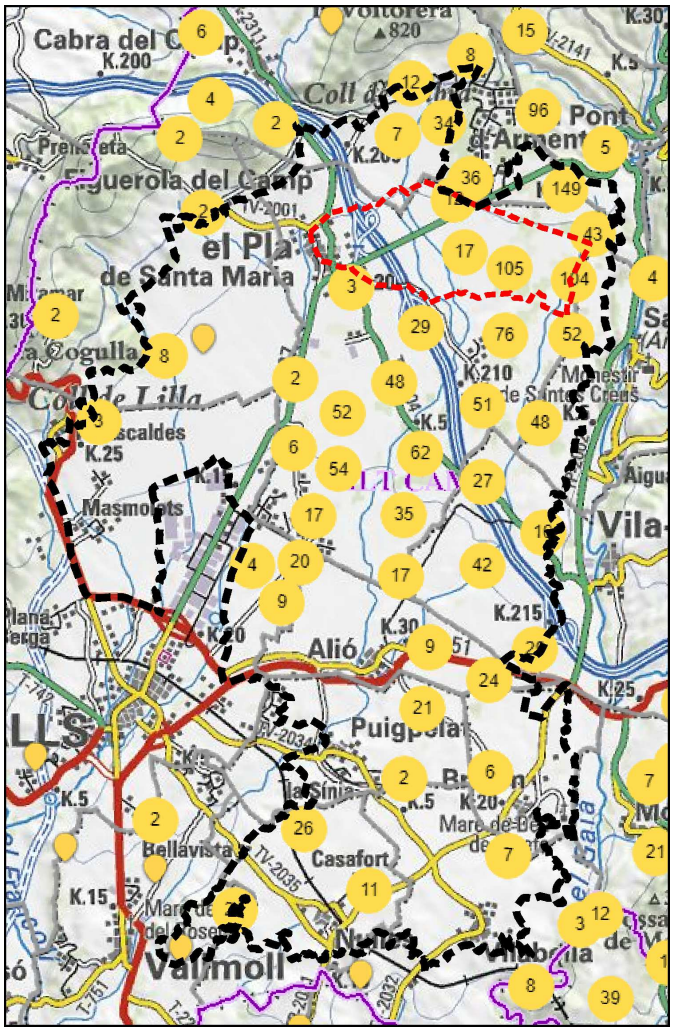

Figura 7. Barraques de pedra seca inventariades a la interfície Wikipedra. Les xifres indiquen el nombre de barraques (l'element més profús entre les construccions de pedra seca) a cada ubicació. La línia discontínua vermella correspon a la Ruta de les Construccions de pedra seca del terme del Pla de Santa Maria.

5. PROTECCIONS I AMENACES

Els darrers decennis, el creixement del sòl industrial i residencial a l'Alt Camp s'ha fet en detriment de la Plana de secà, que ofereix unes condicions topogràfiques òptimes per als desenvolupaments urbans. A més, els baixos rendiments dels cultius tradicionals són un alicient afegit ja que proporcionen sòl de qualitat a un baix preu. La comparació entre les superfícies urbanitzades fa 50 anys amb la situació actual és prou demostrativa (figura 8).

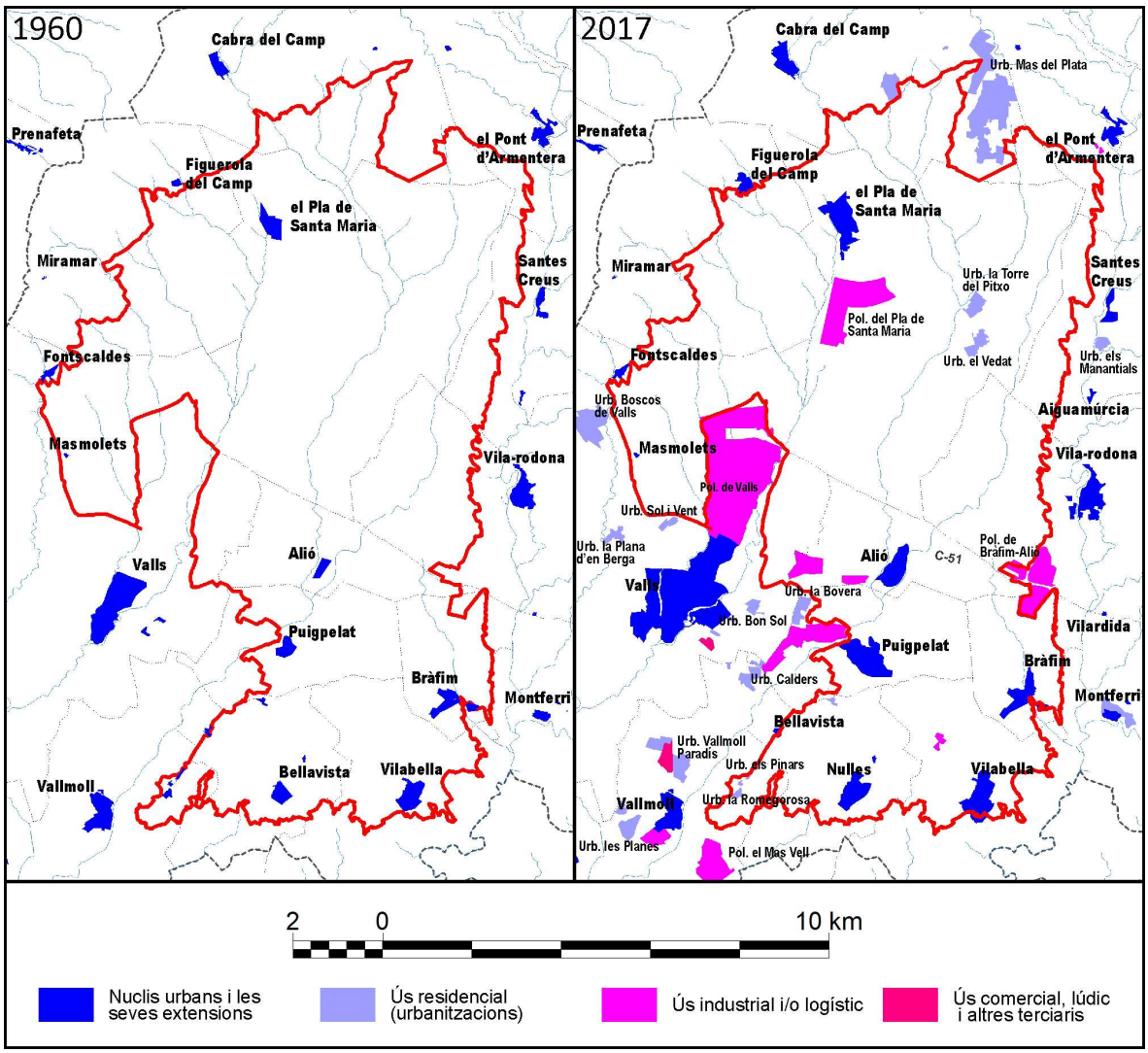

Figura 8. Evolució del sòl urbanitzat a la Plana de secà de l'Alt Camp entre 1960 i l'actualitat. A més del creixement dels nuclis urbans és destacable la proliferació d'urbanitzacions residencials i de sòls d'ús industrial.

La figura de planejament a mitjà termini del territori, és a dir l'anomenat Pla territorial parcial del Camp de Tarragona (PTPCT) classifica la major part de la Plana com Sòl d'interès agrícola/paisatgísitic, però també defineix zones de possible creixement (figura 9).

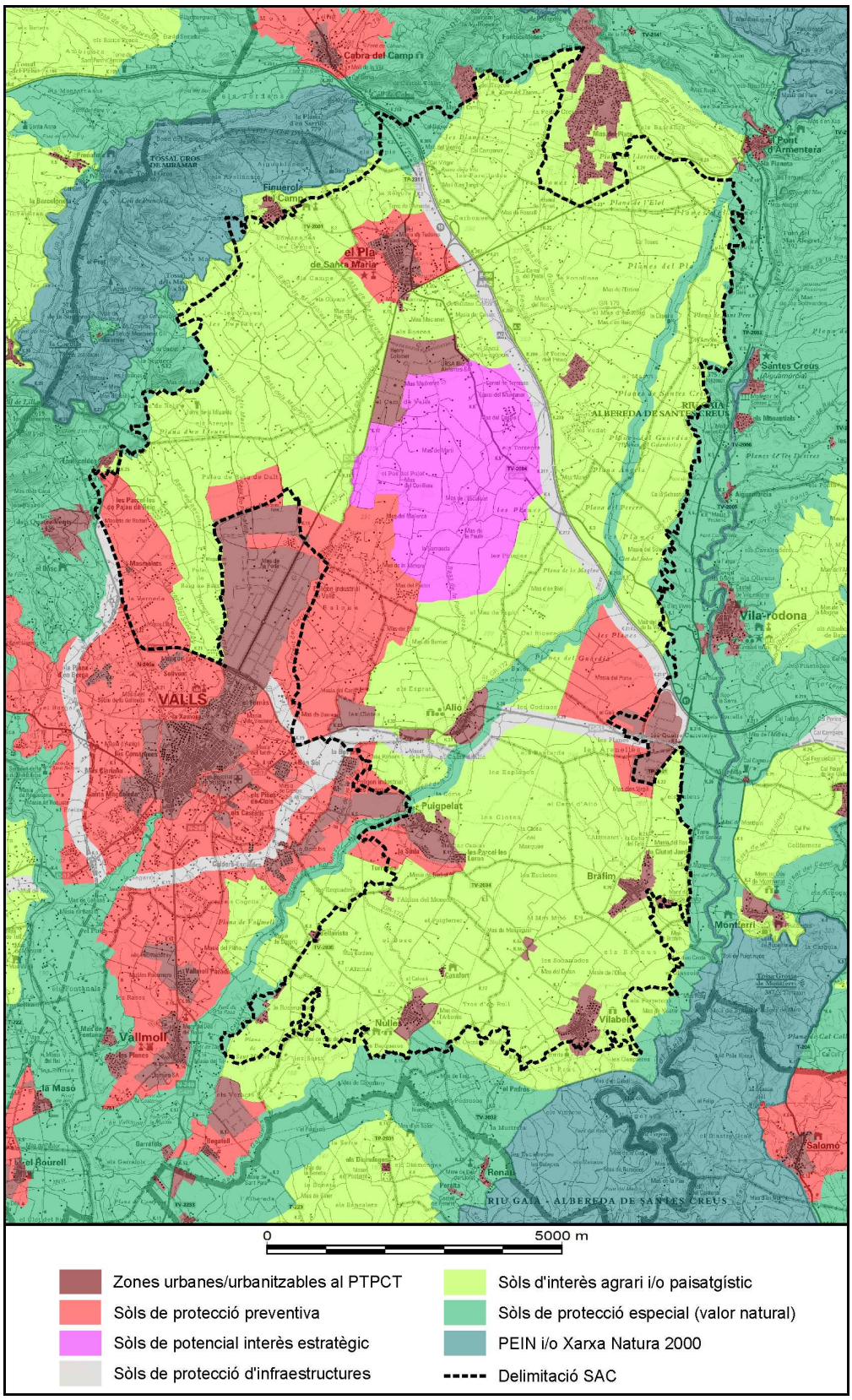

Figura 9. El Pla territorial parcial del Camp de Tarragona en l'àmbit de la Plana de secà de l'Alt Camp. La major part de la superfície es classifica d'interès agrari i/o paisatgístic, però també estableix àrees de possible creixement residencial, industrial i logístic

Del mapa anterior, quantificat a la taula 2, es dedueix que una part important de la superfície es reserva per a futurs creixements urbanitzadors. D'una banda, els sòls de protecció preventiva són els que s'utilitzaran preferentment en un futur, en el cas que s'esgotin les reserves urbanitzables dels nuclis. En general es troben annexos als nuclis actuals i són de petita extensió: és el cas dels que es troben a l'entorn del Pla de Santa Maria i de Puigpelat. Però també és el cas d'altres peces més grans, que haurien de permetre el creixement dels polígons industrials de Valls i de Bràfim-Alió. Per altra banda, els sòls de protecció dels corredors d'infraestructures defineixen bandes de protecció de 200 a 250 m d'amplada al voltant d'infraestructures viàries com la C-51 o l'AP-2, en previsió de possibles ampliacions o l'establiment d'infraestructures o serveis annexos. Finalment, els sòls de potencial interès estratègic són reserves a més llarg termini que els sòls de protecció preventiva: una gran peça de més de 900 ha entre Valls, el Pla de Santa Maria i Alió, s'ha classificat com a sòl de potencial interès estratègic que s'utilitzaria, eventualmrent, per potenciar el creixement de Valls. Al respecte, la memòria del PTPC diu "*A l'Alt Camp, la plana situada al sud del terme municipal del Pla de Santa Maria constitueix una gran reserva futura de sòl planer en el conjunt de la regió, ben comunicada i propera a una ciutat, la de Valls, que es vol potenciar. L'objectiu és, també, establir una gradació de prioritats pel que fa a les diferents subplanes de la comarca i orientar la presa de decisions en el futur. Una protecció uniforme de totes les planes agrícoles de l'Alt Camp seria equivalent, de facto, a una absència de protecció*."

Taula 2. Superfícies del Pla Territorial Parcial del Camp de Tarragona en l'àmbit de la Plana de secà de l'Alt Camp

Categoria i subtipus del sòl	Superfície inclosa (ha)	% de la superfície inclosa
SISTEMA D'ASSENTAMENTS	**464.97**	**4.19%**
Nuclis històrics i les seves extensions	265.17	2.39%
Ús industrial i / o logístic	174.18	1.57%
Ús residencial	25.62	0.23%
SÒL DE PROTECCIÓ ESPECIAL	**515.38**	**4.64%**
PEIN i/o Xarxa Natura 2000 (terrestre)	8.20	0.07%
Sòl de protecció especial	507.18	4.57%
SÒL DE PROTECCIÓ PREVENTIVA	**1302.22**	**11.73%**
Sòl de protecció preventiva	1302.22	11.73%
SÒL DE PROTECCIÓ TERRITORIAL	**8817.22**	**79.44%**
Sòl de potencial interès estratègic	907.40	8.17%
Sòl de preservació de corredors d'infraestructures	381.50	3.44%
Sòl d'interès agrari i/o paisatgístic	7528.32	67.82%
TOTAL	11099.79	100.00%